

Σοφία Ηλιάδου Τάχου

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ
ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΙΚΩΝ ΑΞΙΩΣΕΩΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1870-
1905 ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΙΣ ΠΡΟΞΕΝΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΠΟΥ
ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΟΞΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΜΟ-
ΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

Έχει γίνει πολύς λόγος για την πορεία του Μακεδονικού Ζητήματος από την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, με αποτέλεσμα να φωτιστούν με αρκετή πληρότητα εκείνες οι διαστάσεις του που αφορούν κυρίως τις αντιπαραθέσεις Ελλήνων και Βουλγάρων¹.

Αντίθετα η παρακολούθηση του συγκεκριμένου προβλήματος μέσα από την παρακολούθηση των ελληνορουμανικών σχέσεων της περιόδου αυτής, είναι μια πτυχή η οποία κατά τη γνώμη μας δεν έχει διευκρινιστεί επαρκώς².

Σκοπός λοιπόν του παρόντος άρθρου είναι η ανίχνευση των διαφορών φάσεων από τις οποίες διήλθαν οι σχέσεις Ελλάδας-Ρουμανίας την περίοδο της έξαρσης του Μακεδονικού Ζητήματος, καθώς και η παρακολούθηση των επιλογών εκείνων οι οποίες εντοπίζονται είτε στο επίπεδο της έκφρασης της επίσημης εξωτερικής πολιτικής, είτε στην ιδεολογία και τη δράση της κατευθυνόμενης και χρηματοδοτούμενης προπαγάνδας, με το σκεπτικό ότι οι επιλογές αυτές αποτελούν ένα δεύτερο επίπεδο έκφρασης των ανομολόγητων στόχων της εθνικής πολιτικής του ρουμανικού κράτους. Εννοείται βέβαια ότι ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ελληνική διαχείριση των όποιων

1. Βλ. ενδεικτικά Βακαλόπουλου Κ. «Ο Β. Ελληνισμός κατά την πρώιμη φάση του Μακεδονικού αγώνα, Θεσσαλονίκη 1983, του ιδίου «Η Μακεδονία τις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα 1894-1904», Θεσσαλονίκη 1986, του ιδίου «Μακεδονικός Αγώνας. Η ένοπλη φάση 1904-1908. Θεσσαλονίκη 1987, Βλάχος Ν. «Το Μακεδονικόν ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος» 1878-1908» Αθήναι 1935, Colocotronis V. «La Macedoine et hellnisme, etude historique et ethnologique» Paris 1919, Dakin D. «British Sources concerning the Greek in Macedonia 1879-1913 Thessaloniki 1966, «the Greek Struggle in Macedonia 1879-1913» Thessaloniki 1966, Κοφός Ε. «Dilemma and orientations of Greek policy in Macedonia 1878-1886 Balkan Studies 21 (1980).

2. Βλ. κυρίως Peyfuss Max Demeter «Die Aromunische Frage, Wien 1974, Barbolov Georgi» La question Aroumaine et la politique balkanique de la Roumanie durant les annees 1859-1885 Bulgarian historical review. Revue bulgare d histoire 1991, Kebedgy Michel «Le conflit grecoroumaine Bruxelles 1905-1906, Σπηλιωτόπουλος «Les Viachophones Grecs et la propagande roumaine» Αθήνα 1910, Ε. Νικολαΐδου «Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου» Ιωάννινα 1995, της ίδιας «Σχολεία και δάσκαλοί της Μητροπολιτικής επαρχίας Ιωαννίνων στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα» Ηπειρωτικό Ημερολόγιο τ.3 (1981) και Ιωάννη Αδάμου «Ξένες προπαγάνδες στην προξενική περιφέρεια Μοναστηρίου» πρόλογος, επιμέλεια, σχόλια Σ. Ηλιάδου-Τάχου π. Αριστοτέλης, τ. 243-244, 245-246, 246-247, Φλώρινα 1997-1998.

κρίσεων, όπως αυτή αποκρυπτογραφείται μέσα από τις αναφορές των προξένων και τους χειρισμούς που αναλαμβάνουν να υλοποιήσουν.

Για τον προσδιορισμό των επι μέρους παραμέτρων που προσδιορίζουν τα στάδια από τα οποία πέρασε η ρουμανική εξωτερική πολιτική έναντι της Ελλάδας και του Μακεδονικού Ζητήματος εξετάστηκαν οι φάκελοι Α Αρχείο και Β Αρχείο του Ιστορικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών ως την περίοδο που μας ενδιαφέρει. Η παρακολούθηση επομένως του ζητήματος από την ελληνική οπτική και μόνο παρουσιάζει μια αδυναμία που σχετίζεται με την έλλειψη μιας τρίτης αποστασιοποιημένης εκδοχής για τα γεγονότα. Η αδυναμία αυτή, καταβλήθηκαν προσπάθειες να ξεπεραστεί μέσα από την υιοθέτηση κριτικής στάσης στα αναγεγραμμένα από τους προξένους και μέσα από την παρακολούθηση της σχετικής βιβλιογραφίας. Οπωσδήποτε όμως η παρακολούθηση των αναφορών των ελλήνων διπλωματικών εκπροσώπων μας δίνει τη δυνατότητα μιας διεξοδικής και εμβριθούς προσέγγισης του όλου προβλήματος, επειδή η Ελλάδα ως αμυνόμενη στη Μακεδονία παρακολουθεί στενά το ζήτημα των ρουμανικών αξιώσεων που επικεντρώνεται κυρίως στην προξενική περιφέρεια Μοναστηρίου και αποτυπώνει με ενδιαφέρον τις κατευθύνσεις και τις αποκλίσεις που διαγράφονται. Άρα το υλικό του Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών είναι εξαιρετικά πολύτιμο για το συγκεκριμένο θέμα.

Η πρώτη φάση στα πλαίσια της οποίας εμφανίζονται τα σπέρματα μιας επιχείμενης δυναμικής αμφισβήτησης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς στο χώρο της Μακεδονίας από το πολιτικό και πνευματικό κατεστημένο της ρουμανικής εθνότητας *έχει αφετηρία της το έτος 1860*, έτος σύστασης της Μακεδονορουμανικής Επιτροπής στο Βουκουρέστι, η οποία στα 1863 δημοσιεύει προκήρυξη προς τους Ρουμάνους αδελφούς της Τουρκίας και διαμορφώνει το κατάλληλο ιδεολογικό κλίμα για την ίδρυση στα 1864 του πρώτου ρουμανικού σχολείου στο Τίρνοβο από τον Atanasescu³, και φτάνει *ως το έτος 1878* οπότε και επαναπροσδιορίζονται τα δεδομένα με τη σύμπληξη του ρουμανικού κράτους και τις δυνατότητες επίσημης διπλωματικής εκπροσώπησης. Προκειμένου όμως για την πρώτη φάση οι βλέψεις των Ρουμάνων για τον προσεταιρισμό του βλαχόφωνου πληθυσμού της Μακεδονίας μπορούν να περιγραφούν ως προς τους στόχους που υιοθετούνται και ως προς τις μεθόδους δράσης που επιλέγονται ως *περίοδος της εκπολιτιστικής-διαφωτιστικής αφύπνισης του βλαχόφωνου στοιχείου*.

3. Βλ. Barbolov. ο.π. σ. 64 και Peyfuss ο.π. σ. 38 και Νικολαΐδου ο.π. σ. 72 αλλά και ΑΥΕ 1871. Εκπαιδευτικά ποικίλα, Ρουμανική προπαγάνδα, Αρχείον Α περί των εν Μεγαρόβω και Τουρνόβω ραδιουγιών της αυτής προπαγάνδας όπου και η φράση ότι το ρουμανικό σχολείο λειτουργεί στο Τίρνοβο «ως έγγιστα προ δεκαετίας» Για την ίδρυση μάλιστα της Μακεδονορουμανικής Επιτροπής βλ. Νικολαΐδου ο.π. σ. 70

Στα πλαίσια της φάσης αυτής και με φορέα όχι την επίσημη εξωτερική πολιτική αλλά την προπαγανδιστική δράση η Ρουμανία αποστέλλει στο έδαφος της Μακεδονίας εντεταλμένους αποστόλους όπως ο *Μαργαρίτης*⁴ και αποδύεται σε μια προσπάθεια σύστασης σχολείων και παιδείας.

Στη διάρκεια αυτής της περιόδου συστήνονται το σχολείο Τιρνόβου στα 1864, όπως προαναφέρθηκε, το σχολείο Κλεισούρας στα 1868-1869⁵ και το σχολείο Γκοπεσίου την ίδια περίοδο⁶. Από τα δεδομένα μάλιστα λυτού εγγράφου του Αρχείου του ΥΠΕΞ στο οποίο διασώζεται στατιστικός πίνακας «των εν τη προξενική περιφέρεια Βιτωλίων ελληνικών σχολείων» των ετών 1873-1874⁷ συμπεραίνουμε ότι στα πλαίσια της εκπολιτιστικής διαφωτιστικής αφύπνισης του βλάχικου στοιχείου και μέσα στα όρια πάντοτε της προξενικής περιφέρειας Μοναστηρίου συστήνονται ρουμανικά σχολεία 34 στον αριθμό που αφορούν 22 κοινότητες:

Καζάς	Φλώρινας	Καποριάς	Κορυτσάς	Αχρίδος	Ελμπασάν	Πελαγονίας
πόλεις- χωριά	3	3	5	1	1	9
σχολεία	4	3	6	2	1	18

Η απάντηση της ελληνικής διπλωματίας στις ενέργειες των υποκινούμενων από το Βουκουρέστι αποστόλων δεν προσλαμβάνει επίσημο χαρακτήρα διπλωματικού διαβήματος. Υποτιμώντας το μέγεθος του κινδύνου⁸ οι Έλληνες πρόξενοι αρκούνται σε διαβεβαιώσεις περί ανάσχεσης των ενεργειών των ρουμανιζόντων και ερμηνεύουν τη δράση τους ως αποτέλεσμα ιδιοτελών κινήτρων. Η μόνη αντίδραση η οποία εκπορεύεται από τους υπευθύνους του Προξενείου Μοναστηρίου ως η πλέον ενδεδειγμένη είναι αυτό που θα μπο-

4. Για την καταγωγή και τη δράση του Μαργαρίτη βλ. Peyfuss ο.π. σ. 43 κε, Barbolon ο.π. σ. 65 κε, Νικολαΐδου σ. 87 κε. Ειδικότερα για την καταγωγή του Μαργαρίτη από την Αβδέλα συμφωνούν οι περισσότεροι ενώ για τις σπουδές του έγγραφου του ΑΥΕ (1871-73 Εκπαιδευτικά ποικίλα, ρουμανική προπαγάνδα Αρχείου Α «περί της εν Κλεισούρας ρουμανικής προπαγάνδας») τονίζει ότι ο Μαργαρίτης σπούδασε στα κατώτερα σχολεία του Μπλατσίου, ενώ η Νικολαΐδου στηριζόμενη στον Kebedgy M. γράφει ότι αυτός σπούδασε στη Ζωσμαιά σχολή των Ιωαννίνων (ο.π. σ. 87) Η ίδια όμως ομολογεί ότι το απολυτηριό του δε βρέθηκε στη Σχολή.

5. ΑΥΕ 1871 77/3 Εκπαιδευτικά ποικίλα, Ρουμανική προπαγάνδα, Αρχείου Α, Προξενείον Βιτωλίων προς ΥΠΕΞ, 10-5-1870, όπου και η φράση «προ ενός έτους δύο ρουμανοδιδάσκαλοι εξεμισθώσαν...ονομάσαντες αυτήν ρουμανικόν σχολείον»

6. ΑΥΕ ο.π. «...νέος τις Γκοπεσιανός ελθών προ ενός έτους και επέκεινα εκ Βλαχίας...»

7. ΑΥΕ 1872-1877, 3 Εκπαιδευτικά Ρουμανική προπαγάνδα προξενείον Μοναστηρίου, λυτό έγγραφο όπου διασώζεται χειρόγραφος στατιστικός πίνακας «των εν τη προξενική περιφέρεια Βιτωλίων ρωμανικών σχολείων» των ετών 1873-1874

8. ΑΥΕ Λογοθέτης προς ΥΠΕΞ αρ. εμπ. πρ. 250/4-7-1872 ο.π. Στο έγγραφο οι επιτυχίες των αποστόλων του ρουμανισμού αντιμετωπίζονται ως ενέργειες μεμονωμένων ατόμων που έχουν ως στόχο τους την απόκτηση χρημάτων, ενώ καλλιεργείται μια πλασματική εικόνα ανάσχεσης της δραστηριότητας αυτής.

ρούσαμε να ορίσουμε ως «*αυθόρμητη αντίδραση τῶν ἑλληνοβλάχων στὰ ψεύδη τῆς ρουμάνικης προπαγάνδας*» Πρόκειται για τη σύνταξη αλληπάλληλων αναφορῶν⁹ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν Μεγαρόβου, Τουρνόβου, Κλεισούρας καὶ Γκοπεσίου οἱ ὁποῖες ὡς ἐμφανίζουσες κοινὰ χαρακτηριστικά στα ἐκφραστικά μέσα, τὴν επιχειρηματολογία καὶ τὸν ἀποδέκτη εἶναι φανερό ὅτι συντίθεται ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ Προξενείου.

Ἡ ἀξιολόγηση τῶν αναφορῶν οἱ ὁποῖες ἀπευθύνονται στὸν «ἐν Βουκουρεστίῳ κύριον Ρουσσέτον»¹⁰ θὰ μας δώσει τὴ δυνατότητα νὰ συνθέσουμε τὴν ἰδεολογικὴ σκευὴ τῆς ἐλληνικῆς πλευρᾶς. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τῶν αναφορῶν εἶναι ἡ κατάδειξη ἀφενὸς τῆς ἀναγκαιότητος ἐκμάθησης ἢ χρήσης τῆς ἐλληνικῆς ἀπὸ τοὺς ἑλληνοβλαχικοὺς πληθυσμοὺς καὶ αφετέρου ἡ καταγγελία τοῦ ματαίου τῶν προσπαθειῶν γιὰ καθιέρωση τῆς ρουμανικῆς. Ὁ ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς θεμελιώνεται στὴ θέση ὅτι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀνταποκρίνεται στὶς παραδόσεις καὶ στὰ αἰσθήματα τῶν Βλάχων, ἐνῶ παράλληλα συμπορεύεται με τὰ συμφέροντά τοὺς. Ἀναλυτικότερα προβάλλεται ὡς παράδοση τῶν ἑλληνοβλαχικῶν κοινοτήτων ἡ ἐκμάθηση τῆς ἐλληνικῆς στα σχολεῖα ἐκ παλαιήλου με τὴ βλάχικη ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴ βρεφικὴ ἡλικία τῶν ατόμων. Μέσα ἀπὸ τὴ γνώση τῆς ἐλληνικῆς λέγεται χαρακτηριστικά ὅτι προάγεται ὁ πολιτισμὸς τῶν κοινοτήτων, ἀφοῦ ἡ ἐλληνικὴ εἶναι γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδείας. Παράλληλα περιγράφονται τὰ αἰσθήματα ἀπέναντι στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα ὡς αἰσθήματα ζήλου, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἀκόμα ἡλικία, ἐνῶ σὲ ὀρθολογιστικὴ βάση θεμελιώνεται ἡ σχέση τῆς ἐλληνικῆς με τὰ οικονομικὰ συμφέροντα τῶν Βλάχων ἐμπορῶν, ἀφοῦ ἡ ἐλληνικὴ εἶναι πλεόν ἡ κοινὴ γλῶσσα τοῦ ἐμπορίου. Ὅλη ἡ ἀποδεικτικὴ λοιπὸν ἐπιχειρηματολογία συγκλίνει στὴν προβολὴ τῶν θετικῶν ἐπιδράσεων τῆς ἐλληνικῆς κουλτοῦρας στὴν ἠθικὴ καὶ υλικὴ πρόοδο τῶν κατοίκων, ἐνῶ κοινὴ συνισταμένη τῶν ἐγγράφων αναφορῶν εἶναι ἡ ἀποστροφή πρὸς τὴ δυτικὴ προπαγάνδα, με τὴν ὁποία ἐμπλέκεται ὁ ἀπόστολος τῶν Ρουμάνων Μαργαρίτης¹¹ καὶ ἡ ὁποία καταγγέλλεται ὡς συνώνυμη τῆς ἐκλύσης τῶν ἠθῶν καὶ ὡς ἀπει-

9. ΑΥΕ 1871 77/3 Εκπαιδευτικὰ ποικίλα, ρουμανικὴ προπαγάνδα, Ἀρχεῖον Α, προξενεῖο Βιτωλίου πρὸς ΥΠΕΞ 10-5-1870

10. Ο Κ. Ρωσέττης ὁ ὁποῖος υπογράφει στα 1863 τὴν προκήρυξη τῆς Μακεδονορουμανικῆς Επιτροπῆς εἶναι τὸν Οκτώβριο τοῦ 1866, Υπουργὸς παιδείας τῆς Ρουμανίας (Peyfuss ο.π. σ. 128)

11. ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΛΑΖΑΡΙΣΤῶΝ-ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ Faverial-ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ βλ. V. Berard «Τουρκία καὶ Ἑλληνισμὸς» Θεσσαλονίκη 1987 σ. 322-333 καὶ τὴν κριτικὴν τοῦ Bratter ὁ ὁποῖος στὸ ἔργο του «Die kutsovilachische Frage» Herman 1907 σ. 70 υπ. 2 θεωρεῖ λάθος τὴν ἀνάπτυξη σχέσεων ἀνάμεσα στὸ Μαργαρίτη καὶ τοὺς Λαζαριστὲς γιατί προσέκρουσε στὴν ἐξάρτηση τῶν ρουμάνων ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησία. Ἀπὸ τοὺς νεότερους μελετητῆς ἡ Νικολαΐδου συμφωνώντας με τὸν Kebedgy ο.π. σ. 31 καὶ με τὸν Peyfuss ο.π. σ. 48 διευρύνει τὰ κίνητρα τῆς σύγκλισης Μαργαρίτη-Λαζαριστῶν προσδιορίζοντάς τα ὡς μέρος ἐνὸς ευρύτερου παιχνιδι-οῦ ἐπιρροῆς στα Βαλκάνια.

λή. Η διαπίστωση μάλιστα συνοδεύεται από τον τονισμό της αναγκαιότητας χρήσης της ελληνικής, ως προοπτικής συσπείρωσης για την αντιμετώπιση τόσο του καθολικισμού, όσο και του πανσλαβισμού. Τέλος στην κατακλείδα των αναφορών ο καλοπροαίρετος κύριος «Ρουσέττης», ως εξαπατηθείς από τα μίσθαρνα όργανά του, καλείται να αναθεωρήσει τη στάση του.

Εκείνο λοιπόν το οποίο επιχειρείται να δεχτεί στον καθύλην αρμόδιο να υλοποιήσει τη διαφωτιστική εκπολιτιστική αφύπνιση του βλάχικου στοιχείου, τον Υπουργό παιδείας της Ρουμανίας, είναι η έλλειψη πιθανοτήτων για την προώθηση των σχεδίων του, αφού η χρήση της ελληνικής στις δίγλωσσες βλάχικες κοινότητες προβάλλεται ως μια συνειδητή επιλογή. Αναφορικά τώρα με το πλαίσιο προβολής των ελληνικών θέσεων που προκρίθηκε από τους Έλληνες διπλωμάτες και το οποίο σχετίζεται με την «αυθόρμητη αντίδραση των ελληνοβλαχικών κοινοτήτων», η μέθοδος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί επιτυχής, αν συνοδευόταν και από επαγρύπνηση αναφορικά με το ζήτημα της δημιουργίας ερεισμάτων για τις ρουμανικές αξιώσεις, κάτι που δεν έγινε. Το ελληνικό διπλωματικό κατεστημένο απώλεσε έτσι την ευκαιρία να αντιμετωπίσει τις ρουμανικές αξιώσεις στη γένεσή τους.

Η δεύτερη φάση, στα πλαίσια της οποίας εγκαινιάστηκε μια δυναμική επιθετική πολιτική της Ρουμανίας αναφορικά με τη διεκδίκηση των βλάχικων πληθυσμών του Μακεδονικού χώρου και ειδικότερα των κατοίκων της προξενικής περιφέρειας Μοναστηρίου, *έχει αφετηρία της το έτος 1878*, έτος σύστασης της ρουμανικής Ηγεμονίας μετά την επιτυχή έκβαση του ρωσοτουρκικού πολέμου, *και φτάνει ως το 1892*, οπότε και η πολιτική των ρουμανικών διεκδικήσεων στη Μακεδονία επικεντρώθηκε σε τακτικές διεκδίκησης θρησκευτικής χειραφέτησης μέσω της αναγνώρισης κοινοτικών ελευθεριών¹². Η φάση αυτή είναι εύκολα διακριτή από εκείνη που προηγήθηκε και μπορεί να χαρακτηριστεί ως περίοδος *«έξαρσης των προσπαθειών για τόν έκρουμανισμό της Μακεδονίας»*.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της εξωτερικής πολιτικής της Ρουμανίας είναι η διγλωσσία στο πεδίο της επίσημης διπλωματικής έκφρασης, η οποία δεν πετυχαίνει να συγκαλύψει τους ανομολόγητους σκοπούς που κυοφορούνται στο χώρο της Μακεδονίας.

Συγκεκριμένα στο διπλωματικό παρασκήνιο η συγκεκριμενοποίηση του ε-

12. Για το ζήτημα της ίδρυσης ρουμανικής επισκοπής στο Μοναστήρι η οποία επιχειρείται με τις προσπάθειες του Μαργαρίτη για τη σύνταξη αναφοράς των κουτσοβλαχικών πληθυσμών προς την Πύλη και το Πατριαρχείο βλ. ΑΥΕ υποπροξενείον Δυρραχίου προς ΥΠΕΞ αρ. εμ. πρ. 706/28-4-1895 και ΑΥΕ 1892 Αρχείον Β, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Ρουμανικά, γράμμα προς το Μητροπολίτη Πελαγονίας για σθεναρή αντίδραση των κατοίκων απέναντι στην υπογραφή ενός τέτοιου εγγράφου.

παναπροσδιορισμού των σκοπών της εξωτερικής πολιτικής της Ρουμανίας γνωστοποιείται από τον Γενικό Πρόξενο της Ελλάδος Κλέωνα Ραγκαβή προς το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών. Ο Ραγκαβής καταγγέλει τη σύσταση ρουμανικού κομιτάτου μετά από ενθουσιώδη αγόρευση του Μαργαρίτη τον Ιούνιο του 1879¹³. Στόχος του κομιτάτου είναι ο εκρουμανισμός της Μακεδονίας ενώ επικεφαλής του τίθεται ο πρίγκηπας Δ. Γκίκας, ο οποίος κατά το έγγραφο υπήρξε πρωθυπουργός και Πρόεδρος της Βουλής. Στην ίδρυση του κομιτάτου παρίστατο και ο Υπουργός επί των Εξωτερικών της Ρουμανίας ο οποίος έκανε διάκριση ανάμεσα στην επίσημη ιδιότητά του, που του επέβαλλε αυτοσυγκράτηση και στο ρόλο του ως απλού πολίτη που δεν προϋπέθετε την καταδίκη των ριζοσπαστικών απόψεων της ρουμανικής νομενκλατούρας¹⁴. Και ενώ οι παρασκηνακές διαβουλεύσεις σε διπλωματικό επίπεδο ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Ρουμανία αναστέλλουν προσωρινά την υιοθέτηση των ακραίων μορφών δράσης του εν λόγω κομιτάτου¹⁵, οι διαφαινόμενες προοπτικές σύγκλισης των δύο χωρών είναι αρνητικές.

Η αξιολόγηση των τάσεων που εμφανίζονται στους κόλπους της μακεδονορουμανικής οργάνωσης θα τεκμηριώσει όσα προαναφέρθηκαν, αφού θα καταδείξει την εμμόνη του πολιτικού κατεστημένου της χώρας αυτής σε έναν άκριτο μεγαλοϊδεατισμό ο οποίος είναι εμφανής τόσο στον στόμφο με τον οποίο διατυπώνονται οι εκκλήσεις της αναδιοργανωμένης το Σεπτέμβριο του 1879 Μακεδονορουμανικής Πολιτιστικής Εταιρίας¹⁶, όσο και στα ποικίλλα άρθρα που δημοσιεύονται την ίδια περίοδο¹⁷ σε έντυπα που πρόσκεινται ιδεολογικά στη ρουμανική προπαγάνδα ή ακόμα και στις τοποθετήσεις των Ελλήνων διπλωματών¹⁸. Η μόνη διαφορά ανάμεσα στις τάσεις που υφίστανται είναι η θεώρηση της μεθόδου του παιδευτικού-θρησκευτικού προσηλυτι-

13. ΑΥΕ 1879, 99-1,2 Αναφοραί προξενικών αρχών περί του βλαχισμού, Αρχείον Α, Προξενίον Ρουμανίας, Ραγκαβής προς Ι. Δελιγιάννη αρ. πρ. 522/8-6-1879. Τη σύσταση του κομιτάτου δεν αναφέρει η Νικολαΐδου η οποία μιλά μόνο για την αναδιάρθρωση της Μακεδονορουμανικής πολιτιστικής Εταιρίας το Σεπτέμβριο του 1879 (βλ. Ε. Νικολαΐδου ο.π. σ. 98 και 109)

14. Ο λόγος αφορά τον V. Boerescu ο οποίος υπήρξε στα 1880 Υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας και δε συμμεριζόταν απόλυτα τους σκοπούς του μακεδονορουμανικού κομιτάτου, χωρίς όμως να αποστασιοποιείται απόλυτα από αυτό (βλ. Νικολαΐδου ο.π. σ. 109)

15. Ραγκαβής προς Δελιγιάννη ο.π. Στην έγγραφη αναφορά το ο Ραγκαβής ισχυρίζεται ότι οι παρεμβάσεις του καθιστούν τελικά το κομιτάτο ανενεργό.

16. Για το περιεχόμενο της έκκλησης η οποία καλεί σε «σωτηρία εκ των ονύχων της άμαθείας και άπωλείας 2 εκατομμύρια αδερφών πέραν του Δουνάβεως» βλ. Ε. Νικολαΐδου ο.π. σ. 99 υπ.3

17. Βλ. Συνημμένη μετάφραση προπαγανδιστικού άρθρου στο έγγραφο που αποστέλλεται από τον Κλέωνα Ραγκαβή στον Ι. Δελιγιάννη με αρ. πρ. 884/14-8-1879 που δημοσιεύεται εις Ι. Αδάμου π. Αριστοτέλης τ. 243-244 σ. 44-46.

18. Βλ. Ραγκαβής προς Δελιγιάννη όπου και αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι ούδεις ύπαρχει ένταθα από του Ήγεμόνος μέχρι του κατωτέρου υπαλλήλου ό μή πιστεύων δι τή Ρωμανία έχει σπουδαίαν άποστολήν εκείθεν του Δουνάβεως»

σμού ως πρώτης προτεραιότητας από τους μετριοπαθείς και η πρόκριση ριζοσπαστικότερων μεθόδων σύγκρουσης και δυναμικής αναμέτρησης από τους ακραίους εθνικιστικούς κύκλους¹⁹.

Ένα από τα διπλωματικά γεγονότα που επιτείνουν την κρίση στις σχέσεις Ελλάδος-Ρουμανίας είναι η επικείμενη προσάρτηση της Ηπείρου και Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος σύμφωνα με το 13ο πρωτόκολλο του 24ου άρθρου του Συνεδρίου του Βερολίνου της 1/13 Ιουλίου 1878. Το ενδεχόμενο της προσάρτησης-που υλοποιείται οριστικά το 1881-συναντά την ιδεολογική αντιπαράθεση της προπαγάνδας μέσα από τα ελεγχόμενα από αυτήν έντυπα μέσα. Στόχος της προπαγάνδας, η οποία αποτελεί το ιδεολογικό προπέτασμα της επίσημης αλυτρωτικής πολιτικής του ρουμανικού κράτους, είναι η υλοποίηση της προσάρτησης και η συνακολούθη προπαρασκευή της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης για την αποτροπή της πρoσάρτησης αυτής. Έτσι σε επισυναπτόμενη σε προξενική αναφορά μετάφραση προπαγανδιστικού άρθρου²⁰ διαφαίνονται μέσα από την σχετική επιχειρηματολογία οι προθέσεις των Ρουμάνων να αποσβήσουν την προσάρτηση. Τα ερείσματα της επιχειρηματολογίας αυτής είναι ποσοτικά, γεωκτητικά-κοινωνικά, ιστορικά, εκπαιδευτικά. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο οι Αλβανοί συν τους Ρουμάνους υπερτερούν πληθυσμιακά στη Θεσσαλία. Αν μάλιστα σε αυτούς προστεθούν και οι Μουσουλμάνοι οι Έλληνες είναι μειονότητα στο χώρο και επομένως η επιδίκαση της περιοχής σε αυτούς είναι άδικη. Ακόμα η κοινωνική διαφορά των Ρουμάνων-ιδιοκτητών γης στις παρυφές των ορέων, σε σχέση με τους Έλληνες-δουλοπάροικους στα κτήματα των μπέηδων, επέβαλλε κατά τη ρουμάνικη εκδοχή μια διαφορετική θεώρηση των πραγμάτων προς την κατεύθυνση του κοινωνικά ισχυρότερου. Τέλος η προβολή του αξιώματος της πολεμικής ικανότητας των ορεινών Βλάχων που αποδείχτηκε σε περιπτώσεις συστράτευσής τους με τα ελληνικά κομιτάτα έχει διπλό σκοπό: από τη μια συνιστά μια ιστορική εκδοχή των πολεμικών γεγονότων πολύ κοντά στη ρουμάνικη αντίληψη και από την άλλη εισάγει στους συσχετισμούς συμφερόντων για επικείμενη απειλή ένοπλης αντίδρασης των «Ρουμάνων» της Θεσσαλίας σε περίπτωση εφαρμογής των όρων της συνθήκης. Το άρθρο κλείνει με γενικόλογες τοποθετήσεις περί της υπεροχής έναντι της ελληνικής παιδείας της ρουμανικής και της μουσουλμανικής, ενώ προβάλλονται κατά αντίθετη λογική προς τα προαναφερθέντα οι φό-

19. Κατά το Ραγκαβή ο.π. «ή μόνη διαφορά ἐστὶ ὅτι κατὰ μὲν τοὺς ἐμπαιδευτέρους ὁ διάδοχος τοῦ Δεκεβάλου προωρίζεται νὰ ἀρξῇ μίαν ἡμέραν τῆς Ανατολῆς, ἐνῶ οἱ φρονιμώτεροι φρονοῦσι ὅτι πρὸς τὸ παρὸν καὶ διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον δέον νὰ ἀναπτυχθῇ διὰ τῶν σχολείων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τὸ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἁλλαχοῦ τῆς Τουρκίας ρωμουνικὸν σχολεῖον»

20. ΑΥΕ, Προξενεῖο Ρωμανίας πρὸς Θ. Δελφινίαννην ΥΠΕΞ ἀρ. πρ. 884-14/8/1879 εἰς Ι. Αδάμου ο.π. σ. 44-47.

βοι ενός ανεξέλεγκτου εξελληνισμού. Εκείνο που κυρίως πρέπει να τονιστεί ως συνειδητή πλέον επιλογή της προπαγάνδας του ρουμανικού κράτους είναι η εξεύρεση συμμάχων σε αλλόθρησκους ή αλλόφυλλους πληθυσμούς, με σκοπό να αντιπαρατεθούν τα αθροίσματα αυτά, παρά τον ετερόκλητο χαρακτήρα τους, στο ελληνικό στοιχείο των περιοχών, το οποίο κυρίως αντιτίθεται στον εκρομανισμό. Η στάση αυτή, αν και δεν έχει πρακτικό αποτέλεσμα στο ζήτημα της προσάρτησης της Θεσσαλίας, μας αφορά κυρίως γιατί θα εφαρμοστεί στη συνέχεια σε ζητήματα του ευρύτερου μακεδονικού χώρου.

Στο ιδεολογικό κλίμα που δημιουργήθηκε από την ανάγκη αντεπίθεσης της προπαγάνδας στα σχέδια της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής πρέπει να τοποθετηθεί και η έκδοση του περιοδικού «Fratilia intru dreptate», οργάνου της «Μακεδονορουμανικής Πολιτιστικής Εταιρείας» το Μάρτιο του 1880. Το περιοδικό του οποίου τα δημοσιεύματα γίνονταν στην ελληνική και την κουτσοβλαχική έγινε αντικείμενο αντιπαράθεσων ανάμεσα στον έλληνα πρεσβευτή στο Βουκουρέστι Μ. Δραγούμη και στον πρωθυπουργό της Ρουμανίας Ι. Bratianu²¹. Το περιοδικό εκδόθηκε για ένα μόλις χρόνο.

Πέρα όμως από τις ιδεολογικού χαρακτήρα αντιπαράθεσεις η ρουμανική διπλωματία με τις δύο διαστάσεις της, την επίσημη-κρατική και την ανεπίσημη-προπαγανδιστική οδηγήθηκε αυτή την περίοδο σε επιλογές που αντιστρατεύονταν τα ζωτικά συμφέροντα του ελληνισμού στην περιοχή. Συγκεκριμένα η ρουμανική βουλή χρηματοδοτεί τον «εκρομανισμό της Μακεδονίας» με το ποσό των 60.000 φράγκων, ποσό το οποίο αποδίδεται στο Μαργαρίτη τον Αύγουστο με Σεπτέμβριο του 1880²², παρά τις παρασκηνακές διαβουλεύσεις και τις περί του αντιθέτου εισηγήσεις της ελληνικής πλευράς²³.

Στις αρνητικές αυτές αντιδράσεις της ρουμανικής πλευράς εγγράφεται και η ίδρυση του Συλλόγου Lumina²⁴ οποία συνέπεσε με την ίδρυση του Αλβανικού Συλλόγου Drita²⁵. Η παράλληλη ίδρυση των δύο Συλλόγων και η παρουσία στο καταστατικό του 5 στόχων που σχετίζονται με τη διάχυση των

21. Βλ. ΑΥΕ 1880 Αρχείον Β, Κωνσταντινουπόλεως Πρεσβεία, Πρεσβείαι και προξενεία εν Αλβανία, Κρήτη, Θεσσαλία. Προξενείον Βουκουρεστίου προς ΥΠΕΞ αρ. πρ. 445-3-4 1880 όπου και η αναφορά στην έκδοση του εντύπου. Για τη διαμάχη βλ. ΑΥΕ Αρχείο Β, απόρρητη έκθεση πρεσβείας Βουκουρεστίου προς ΥΠΕΞ αρ. 6.

22. Εφημερίδα «Σύλλογοι» αρ. φ. 1396/28 Αυγούστου-9 Σεπτεμβρίου 1880.

23. ΑΥΕ, Προξενείον Βουκουρεστίου προς ΥΠΕΞ αρ. πρ. 806-10.6.1880 όπου ο έλληνας πρόξενος τονίζει ότι «άχρι τούδε εματαιώθησαν αι ενέργειαι αυται τυγχάνοντος Υπουργού επί των εκκλησιαστικών του Βοερέσκου, εις ον κατεδείχθει δέοντος πόσον θλιβεράν εντύπωσιν ήθελεν ποιήση παρ ημίν η παραχώρησις ισχυρών μέσων εις τοιούτον άνθρωπον»

24. βλ. το καταστατικό του Συλλόγου στην υπ. αρ. 248/19-3-1885 έκθεση της Πρεσβείας Βουκουρεστίου προς ΥΠΕΞ, ΑΥΕ Β. Πρεσβεία Βουκουρεστίου 1885-1887.

25. βλ. το καταστατικό του Συλλόγου συνημμένο στην υπ. αρ. 247/19-3-1885 έκθεση της Πρεσβείας Βουκουρεστίου προς ΥΠΕΞ, ΑΥΕ β. Πρεσβεία Βουκουρεστίου 1885-1887.

φώτων της ρουμανικής και της αλβανικής παιδείας αντίστοιχα, καταδεικνύουν τη συναπόφαση για σύμπτυξη ενός μακεδονορουμανο-αλβανικού μετώπου, που θα αγωνιζόταν για τον περιορισμό της ελληνικής επιρροής στον ευρύτερο χώρο της βαλκανικής. Έτσι οι προτεραιότητες της ρουμανικής εξωτερικής πολιτικής αποσαφηνίζονται: με τη σύμπτυξη της αλβανικής εθνότητας και στα πλαίσια της κατεστημένης τουρκικής επικυριαρχίας²⁶ οι Ρουμάνοι αποδύονται στον εκρουμανισμό της Μακεδονίας, πρωτοβουλία η οποία επιχορηγείται από το επίσημο κράτος, τελεί υπό την αιγίδα ενός μη κρατικού φορέα, και υλοποιείται στην πράξη από μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα.

Κάτω από τις συνθήκες λοιπόν που προαναφέρθηκαν παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον η καταγραφή των ρουμανικών και ελληνικών σχολείων του έτους 1885 η οποία θα μας επιτρέψει να αποτιμήσουμε την πορεία των ρουμανικών επιτυχιών στη Μακεδονία και ειδικότερά στην προξενική περιφέρεια Μοναστηρίου²⁷.

Με βάση λοιπόν τα δεδομένα του Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών καθίσταται σαφές ότι η ρουμανική προπαγάνδα έχει διεισδύσει την περίοδο 1870-1885 στην πρωτεύουσα του καζά Μοναστηρίου και σε 6 χωριά του ίδιου καζά, στην πρωτεύουσα του καζά της Αχρίδας και σε 3 μόνο από τα χωριά του καζά Καστοριάς. Έτσι τα ποσοστά της διείσδυσης με κριτήριο τον αριθμό των χωριών του κάθε καζά-όπως αυτός προσδιορίζεται στη στατιστική του Χαλκιοπούλου²⁸-εμφανίζονται εξαιρετικά χαμηλά και αφορούν το 2,5% των χωριών του καζά Μοναστηρίου, το 0,8% των χωριών του καζά Αχρίδας, και το 2,2% των χωριών του καζά Καστοριάς.

Εκτός όμως από την αδυναμία διασποράς ή ολοκληρωμένης χωροταξικής κατανομής των ρουμανικών σχολείων οι προτεραιότητες στους στόχους της ρουμανικής εκπαιδευτικής πολιτικής είναι μη ορθολογικές και εμφανίζουν εγγενή μειονεκτήματα. Ο περιορισμός της εκπαιδευτικής δραστηριότητας στην εκπαίδευση των αρρένων, η αδυναμία αναπαραγωγής του εκπαιδευτικού προσωπικού με το στήσιμο ενός φερέγγυου μηχανισμού εκπαίδευσης εκπαιδευτικών και η έλλειψη μέριμνας για την εκμάθηση των γλωσσικών μηχανισμών από τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας καταδεικνύουν τον ευκαιριακό και βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα της όλης προσπάθειας.

26. Το άρθρο 44 του κατασταστικού του Μακεδονορουμανικού Συλλόγου πρόβλεπε την υποχρεωτική διδασκαλία της τουρκικής στα ρουμανικά σχολεία, αφού η τουρκική είναι η γλώσσα του κράτους.

27. ΑΥΕ, Αρχείο Β. 1882-1885, Πρεσβεία Κων/λεως προς ΥΠΕΞ αρ. πρ. 2115/30-10-1885

28. Α. Χαλκιοπούλου «Η Μακεδονία Έθνολογική Στατιστική των βιλαετιών Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου Αθήνα 1910. Στη σύγκριση δεν υπολογίστηκε στο σύνολο των κατοίκων που αναγράφονται αλλά το σύνολο των χωριών για να αποφευχθούν στατιστικά λάθη συνηθισμένα τις ταραγμένες εκείνες περιόδους.

Η αμέσως επόμενη περίοδος των ελληνορουμανικών σχέσεων μπορεί να περιγραφεί ως περίοδος της *θηροσκευτικής χειραφέτησης και της αναγνώρισης κοινοτικών ελευθεριών*. Η περίοδος αυτή αρχίζει στα 1892²⁹ έτος κατά το οποίο ο Μαργαρίτης στέλνει τους αντιπροσώπους των Βλάχων Ζήση από τα Γρεβενά, Παπαχαράλαμπο από την Κορυτσά και Αθανασέσκου από το Τίρνοβο, με πλαστά πληρεξούσια στο Υπουργείο Δικαιοσύνης της Τουρκίας, με σκοπό τη διεκδίκηση ανεξάρτητης βλάχικης εκκλησίας υπό την αιγίδα του Εξάρχου.

Η απεξάρτηση από το Πατριαρχείο είναι μέρος ενός ευρύτερου πολιτικού στη βάση του σχεδίου, στόχος του οποίου δεν είναι μόνο η συναισθηματική αποδέσμευση του βλαχόφωνου πληθυσμού από τον Έλληνα ποιμενάρχη. Πίσω από τις ενέργειες της ρουμανικής διπλωματίας στη Μακεδονία βρίσκεται η βούληση για διαμόρφωση ενός θεσμικού πλαισίου λειτουργίας των ρουμανικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, έξω και πέρα από τα πλαίσια των προνομίων του Πατριαρχείου και μακριά από τις υφιστάμενες παρεμβατικές δυνατότητες των ελλήνων Αρχιερέων. Η υλοποίηση των σχεδίων αυτών ήταν δυνατή μόνο αν υπήρχε ανεξάρτητη θρησκευτική αρχή, αφού οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις έδιναν τη δυνατότητα αυτή μόνο σε αναγνωρισμένες κοινότητες, δηλαδή σε ομάδες ομοθρήσκων ή ομοδόξων που υπάγονταν σε αναγνωρισμένη από την Πύλη θρησκευτική εξουσία³⁰. Επομένως οι μαρτυρημένες την περίοδο 1893-1903 απόπειρες της ρουμανικής προπαγάνδας για απευθείας αναγνώριση από τις τουρκικές επιτροπές των σχολείων των Ρουμάνων³¹ πρέπει να ερμηνευτούν ως προσπάθειες μιας *de facto* αναγνώρισης ρουμανικών κοινοτήτων³². Με το πρίσμα αυτό πρέπει να ερμηνευτούν ενέργειες όπως αυτή της ανακήρυξης του Άνθιμου Γκέτση ως «Εξάρχου των Ρουμάνων» το 1896 αφού είναι μια από τις συνήθεις πρακτικές της περιόδου ζητήματα θρησκευτικής ταυτότητας να λειτουργούν ως ιδεολογικό προκάλυμμα για την προώθηση μιας αλυτρωτικής πολιτικής συμπεριφοράς.

Η περίοδος αυτή κλείνει οριστικά το 1905 όταν ο σουλτανικός ιραδές της 25-5-1905 αναγνώρισε βλαχική μειονότητα και την υπήγαγε στη ρουμανική εθνότητα. Η εξέλιξη αυτή η οποία είναι αποτέλεσμα διάφορων συγκυριών θα έχει μακροπρόθεσμα καθοριστικές επιπτώσεις στην πορεία των ελληνορουμανικών σχέσεων.

29. ΑΥΕ Υποπροξενείο Δυρραχίου προς ΥΠΕΞ αρ. πρ. 706/28-4-1895. Στο έγγραφο τονίζεται ότι «προτριμίας ό έκ Κλεισούρας Άπόστολος Μαργαρίτης...» και γίνεται αναφορά στη σύνθεση και τις ενέργειες της Επιτροπής.

30. Για τα έγγραφα που προσδιορίζουν τη εποπτεία της Πύλης βλ. Χ. Παπαστάθης «Οί κανονισμοί τών όρθοδόξων χριστιανικών κοινοτήτων καί της διασποράς» Θεσσαλονίκη 1984

31. ΑΥΕ, Αρχείο Β, Προξενεία Μακεδονίας-Κρήτης αρ. πρ. 385/9-6-1893

32. Για την κοινότητα βλ. Χ. Παπαστάθης ο.π. σ. 12 και Ν. Πανταζόπουλος, Community laws and customs of W. Makedonia under Ottoman rule, Balkan Studies 2, 1966 σ. 21-22.